

FÖRDJUPNING – Stark konjunktur men dämpade löneökningar

Både i Sverige och i omvärlden pågår en diskussion om huruvida sambandet mellan löneutveckling och konjunkturläge har försvagats eftersom lönerna stiger långsamt trots att konjunkturen har stärkts. Riksbanken bedömer att den svenska löneutvecklingen de kommande åren kommer att bli måttlig i förhållande till det inhemska konjunkturläget. En förhållandevis svag produktivitetstillväxt tillsammans med en dämpad löneökningstakt i omvärlden bidrar till detta. Kopplingen från löner till inflation går framförallt via arbetskostnaderna per producerad enhet. Detta innebär att även en, i förhållande till konjunkturen, relativt dämpad löneutveckling kan vara inflationsdrivande om produktivitetstillväxten samtidigt är svag. Det finns dock även andra faktorer som kan påverka löneökningstakten, såsom strukturella förändringar på arbetsmarknaden och att löne- och inflationsförväntningarna kan ha anpassats till den långa perioden med låg inflation. Det utgör en osäkerhet i Riksbankens prognoser för de kommande åren.

Måttliga löneökningar de kommande åren

Löneutvecklingen påverkar hushållens inkomster och företagens kostnader och därmed inflationen och penningpolitiken. Historiskt är samvariationen mellan löneökningarna och konjunkturen i Sverige relativt stark (se diagram 4:15).¹⁸ När resursutnyttjandet har ökat har löneökningstakten också ökat några kvartal senare. De allra senaste åren har dock detta samband varit svagare.¹⁹ Detta kan bero på tillfälliga faktorer, men de centrala löneavtal som nyligen har slutits indikerar att löneökningarna även de kommande åren blir måttliga i förhållande till historiska samband med konjunkturläget. Riksbankens löneprognos, som avser de totala löneökningarna, bygger på att den starka konjunkturen med ökande svårigheter för företagen att rekrytera personal medför att löneökningarna utöver avtal successivt tilltar under prognosperioden (se diagram 4:15). Men prognosen innebär ändå att lönerna ökar måttligt. Historiska samband med det inhemska resursutnyttjandet skulle kunna tala för en ännu högre löneökningstakt.

Diskussionen om huruvida sambandet mellan löneutvecklingen och resursutnyttjandet i ekonomin har förändrats pågår även internationellt och en rad förklaringsfaktorer har lyfts fram.²⁰ Denna fördjupning bygger på den debatten och lyfter ett antal av de faktorer som kan förklara varför löneökningarna i Sverige väntas bli måttliga de kommande åren.

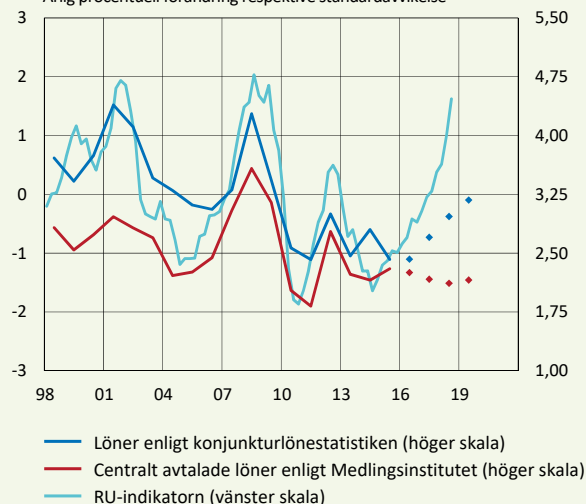
Många faktorer påverkar löneutvecklingen

Förutom konjunkturläget förklaras löneutvecklingen på kort sikt av faktorer som produktivitetstillväxt, inflations-

förväntningar och vinstläget inom företagen. När arbetsmarknadens parter förhandlar fram de centrala avtalen är också den internationella konkurrenskraften och löneökningstakten i andra länder viktig. Därmed är även resursutnyttjandet i omvärlden relevant för löneutvecklingen. Även mer institutionella faktorer såsom facklig förhandlingsstyrka och förändringar i skatte- och ersättningssystem som påverkar incitamenten för att arbeta kan ha betydelse, liksom förändringar i arbetskraften av demografiska skäl.

Diagram 4:15. Löner, löneavtal och resursutnyttjande

Årlig procentuell förändring respektive standardavvikelse

Anm. I diagrammet är RU-indikatorn framflyttad sex kvartal. Blå punkter avser Riksbankens prognos. Röda punkter avser Medlingsinstitutets beräkning av centralt avtalade löner för de kommande åren.

Källor: Medlingsinstitutet, SCB och Riksbanken

¹⁸ Samvariationen är särskilt stark med Riksbankens RU-indikator, men löneutvecklingen har också samvarierat väl med olika arbetsmarknadsgap.

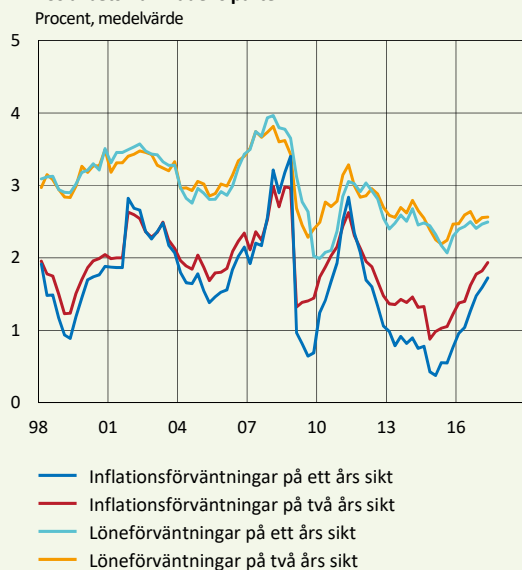
¹⁹ Det gäller framförallt för löneökningstakten enligt konjunkturlönestatistiken, men i viss mån även löneökningstakten enligt nationalräkenskaperna.

²⁰ Se exempelvis fördjupningar i "Inflation Report February 2017", Bank of England, och i "European Economic Forecast Spring 2017", Europeiska kommissionen samt "Labour Market and Wage developments in Europe Annual Review 2016", Europeiska kommissionen.

Svag produktivitetstillväxt

Stigande produktivitet är en förutsättning för att reallönerna varaktigt ska kunna öka. Efter finanskrisen har produktiviteten utvecklats svagt både i Sverige och i många andra utvecklade ekonomier.²¹ Riksbanken antar visserligen att produktivitetstillväxten i Sverige återhämtar sig något de kommande åren (se diagram 4:11). Utvecklingen väntas dock fortsatt vara svagare än den historiskt genomsnittliga ökningstakten, vilket väntas hålla tillbaka löneutvecklingen de kommande åren.

Diagram 4:16. Genomsnittliga inflations- och löneförväntningar hos arbetsmarknadens parter

Källa: TNS Sifo Prospera

Inflationförväntningar och anpassning efter finanskrisen

Det är möjligt att löneökningarna påverkats av att inflationen i flera år har underskridit inflationsmålet.²² Sedan 2015 har visserligen såväl den faktiska inflationen som parternas inflationsförväntningar stigit tydligt. Löneförväntningarna på ett och två års sikt är dock fortsatt lägre än vad de varit historiskt och har inte stigit i takt med inflationsförväntningarna (se diagram 4:16).

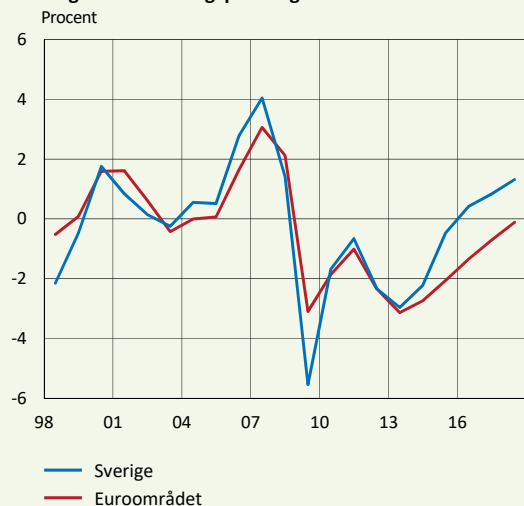
En annan förklaring till måttliga löneökningar som framförts internationellt är att de nominella lönerna inte anpassades nedåt tillräckligt mycket i samband med finanskrisen, vilket gjort att det varit nödvändigt med en lång period med återhållsam löneutveckling.²³ Utifrån data och indikatorer förefaller dock inte behovet av en sådan anpassning vara särskilt stort i Sverige i nuläget. Under perioden 2012–2015 ökade reallönerna relativt snabbt eftersom inflationen blev lägre än vad arbetsmarknadens

parter förväntat sig. Vinstandelen inom näringslivet har dock återhämtat sig de senaste åren. Den är förvisso lägre än den historiskt genomsnittliga²⁴, men enligt enkätbaserade mått såsom lönsamhetsomdömet i Konjunkturbarometern är företagen nöjda med lönsamheten. Relativt andra länder har dock vinstandelen inom den lönenormerande tillverkningsindustrin utvecklats något svagare.²⁵ Detta kan ha påverkat nivån i de centrala avtalen.

Löneutvecklingen än mer dämpad i euroområdet

Sverige är en liten öppen ekonomi och påverkas i stor utsträckning av utvecklingen i omvärlden. Sedan Industriavtalets tillkomst 1997 har industrins löneavtal varit normerande för resten av arbetsmarknaden. Ett argument för att industrin ska vara lönenormerande är att den är utsatt för internationell konkurrens. Den internationella konkurrenskraften brukar bland annat bedömas utifrån olika jämförelser av kostnadsutvecklingen i konkurrentländerna. Tidigare har konjunkturen i Sverige samvarierat i hög grad med konjunkturen i euroområdet. De senaste åren, och i synnerhet 2015, har dock tillväxten i den svenska ekonomin varit jämförelsevis hög och för närvarande bedöms resursutnyttjandet i Sverige vara högre än normalt medan det är något lägre än normalt i euroområdet (se diagram 4:17).²⁶

Diagram 4:17. BNP-gap i Sverige och euroområdet

Anm. BNP-gap för euroområdet är ett genomsnitt av bedömningar enligt Europeiska kommissionen, IMF och OECD.

Källor: Europeiska Kommissionen, IMF, OECD och Riksbanken

Att resursutnyttjandet har varit lägre i euroområdet har sannolikt bidragit till att löneutvecklingen där varit dämpad i jämförelse med Sverige de senaste åren. När det senaste industriavtalet slöts i Sverige framhöll parterna

²¹ För en översikt, se "OECD Compendium of Productivity Indicators 2017".

²² För en analys av hur tidigare inflation påverkat löneutvecklingen i euroområdet, se "Recent wage trends in the euro area", Economic Bulletin, Issue 3/2016, ECB.

²³ För en diskussion om USA, se Daly, M. och Hobijn, B. "Why Is Wage Growth So Slow?", Federal Reserve Bank of San Francisco Economic Letter, 2015.

²⁴ En relativt stor andel av nedgången i vinstandelen sedan mitten av 90-talet kan dock förklaras av en förändrad branschammansättning, se fördjupning i "Lönebildningsrapporten 2016", Konjunkturinstitutet.

²⁵ Se "Lönebildningsrapporten 2016", Konjunkturinstitutet.

²⁶ Det råder stor osäkerhet kring mängden lediga resurser i euroområdet. Förutom att arbetslösheten fortfarande är högre än innan finanskrisen är även andelen latent arbetsökande och undersysselsatta på högre nivåer. Det indikerar att mängden lediga resurser kan vara större än vad arbetslösheten tyder på, se exempelvis fördjupningen "Assesing labour market slack" i ECB Economic Bulletin, Issue 3/2017. Motsvarande gäller inte i Sverige där både antalet undersysselsatta och antalet latent arbetsökande är på låga nivåer.

bland annat konkurrenskraften och kostnadsutvecklingen i omvärlden som en viktig faktor för nivån på de centralt avtalade löneökningarna.²⁷ Det innebär att den svaga löneutvecklingen i omvärlden har påverkat resultatet av avtalsförhandlingarna. Men i slutändan beror inte konkurrenskraften bara på den relativa utvecklingen av de nominella lönerna. Även faktorer såsom relativ produktivitetstillväxt och växelkurs påverkar.

Förändrad förhandlingsstyrka

Ytterligare faktorer som diskuteras internationellt och som kan ha påverkat löneutvecklingen är att arbetstagarnas förhandlingsposition kan ha försvagats till följd av globalisering och minskad facklig organisationsgrad, samtidigt som förekomsten av mer flexibla anställningsformer har ökat.²⁸ I Sverige är den fackliga organisationsgraden fortfarande på en internationellt sett hög nivå och kollektivavtalen omfattar merparten av de anställda. Sedan början av 1990-talet har dock den fackliga organisationsgraden minskat med 16 procentenheter. Nedgången det senaste decenniet har framförallt varit stor bland utrikes födda där samtidigt sysselsättningsökningen varit stark.²⁹ Detta kan ha haft en dämpande effekt på löneökningstakten.

Det har även skett andra förändringar på arbetsmarknaden. Till exempel har användningen av avtal utan centralt angivet löneutrymme, så kallade sifferlösa avtal, ökat de senaste åren. Hittills har det dock inte gått att påvisa någon effekt på individuella löneökningar av denna förändring.³⁰ Även andelen tidsbegränsat anställda har ökat. Personer med tidsbegränsad anställning har en svagare förankring på arbetsmarknaden och sannolikt också en svagare förhandlingsposition, vilket kan ha dämpat löneutvecklingen något.

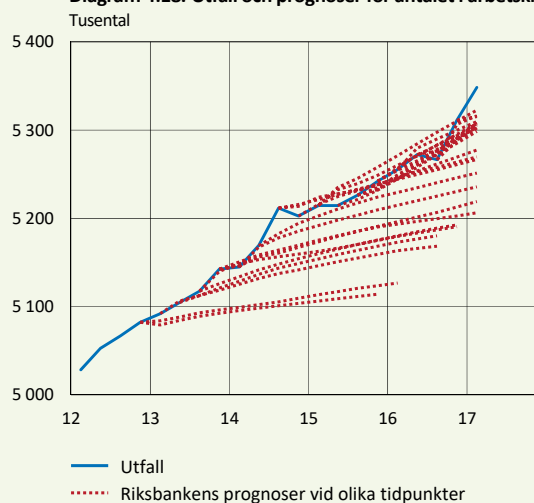
Ökat utbud av arbetskraft

Hur stort och flexibelt utbudet av arbetskraft är kan också påverka lönebildningen. Ökade möjligheter att rekrytera personal från andra länder är till exempel en faktor som kan ha påverkat den fackliga förhandlingsstyrkan. Antalet arbetskraftsinvandrare som är i Sverige mer tillfälligt är visserligen totalt sett lågt i förhållande till den totala arbetskraften.³¹ Även användningen av så kallad utstationerad arbetskraft, det vill säga personer som skickas till ett annat land av sin arbetsgivare för att arbeta där under en förutbestämd tid, förefaller ha varit relativt begränsad enligt tillgänglig statistik. I vissa branscher utgör dock ut-

ländsk arbetskraft ett större inslag och det råder även osäkerhet kring rapporteringen. På marginalen kan förekomsten av ett utbud av utländsk arbetskraft, oavsett om den är liten, ha en effekt på lönebildningen.³²

Hur utbudet av arbetskraft utvecklas påverkas till stor del av demografin. I Sverige har den folkbokförda befolkningen i arbetsför ålder ökat, framförallt till följd av en lång period av invandring (se diagram 4:8). Detta har bidragit till att arbetskraften ökat oväntat snabbt (se diagram 4:18), vilket tenderar att dämpa löneökningstakten.

Diagram 4:18. Utfall och prognoser för antalet i arbetskraften

Källor: SCB och Riksbanken

Nya regleringar på arbetsmarknaden kan också påverka utbudet av arbetskraft eftersom beteenden och därmed arbetsmarknadens funktionssätt förändras. I Sverige har exempelvis de olika jobbskatteavdragen och förändringar i arbetslöshetsförsäkringen medfört att det blivit mer lönsamt att arbeta jämfört med att inte göra det. Detta har också bidragit till att utbudet av arbetskraft ökat. På kort sikt kan regleringarna ha en dämpande effekt på lönekraften genom att det bidragit till en lägre ersättningsgrad efter skatt.³³ Riksbanken bedömer att tillväxten i arbetskraften bromsar in de kommande åren främst på grund av att befolkningstillväxten väntas avta.

Löneprognoser i en Phillipskurva

Genom att skatta olika varianter av en så kallad Phillipskurva för löner går det att undersöka vilken löneökningstakt som skulle kunna väntas mot bakgrund av det inhemska resursutnyttjandet, omvärldsutvecklingen och produktivitetstillväxten. Följande specifikation används:

²⁷ Se "AVTAL 2017 - Industrins konkurrenskraft avgör", Teknikföretagen, 2016 och "Ekonomiska bedömningar Hösten 2016", Facken inom industrin, 2016.

²⁸ Se exempelvis tal av Haldane, A. "Work, Wages and Monetary Policy", Bank of England, juni 2017.

²⁹ Avser utrikes födda arbetare, se Kjellberg, A. "Kollektivavtalens täckningsgrad samt organisationsgraden hos arbetsgivarförbund och fackförbund", 2017.

³⁰ Se "Sifferlösa avtal och andra avtalskonstruktioner", SACO, 2016. Studien jämför löneutvecklingen för akademiker med och utan sifferlösa avtal mellan 2013 och 2014.

³¹ Se "Ett välfungerande system för arbetskraftsinvandring?", Riksrevisionen, 2016.

³² Den 1 juni upphävdes Lex Laval, vilket bland annat innebär att svenska arbetstagarorganisationer nu får ta till stridsåtgärder för att förmå utstationerade arbetsgivare att teckna kollektivavtal. De får dock endast ställa krav på motsvarande minimilöner och andra minimivillkor enligt utstationeringslagen, se Arbetsmiljöverket, www.av.se.

³³ Se Bennmarker, H. m.fl. "Jobbskatteavdrag, arbetslöshetsersättning och löner", rapport 2013:10, IFAU. I samband med budgetpropositionen 2016 återställdes dock en del av arbetslöshetsersättningen. Det höjde ersättningsgraden efter skatt, det vill säga den andel av den tidigare lönen som arbetslöshetsförsäkringen ersätter.

$$\Delta w = \alpha + \pi^e + \beta_1 RU^{SE} + \beta_2 RU^{EA} + \beta_3 PROD + \varepsilon$$

där Δw är löneutvecklingen enligt konjunkturlönestatistiken uttryckt i årlig procentuell förändring, π^e är inflationsförväntningarna på fem års sikt, $PROD$ är Riksbankens bedömning av den trendmässiga produktivitetstillväxten i Sverige och RU^{SE} och RU^{EA} är tre olika mått på resursutnyttjandet i Sverige respektive euroområdet.^{34,35,36} Totalt skattas därmed nio olika regressioner. Samtliga förklarande variabler förutom produktivitetstillväxten har olika grad av tidsförskjutning.

Diagram 4:19. Utfall och prognoser för löneökningen enligt konjunkturlönestatistiken
Årlig procentuell förändring

Anm. Fältet innehåller anpassade värden mellan 2012 och första kvartalet 2017 och modellprognoser därefter.

Källor: Medlingsinstitutet och Riksbanken

Det ljusblå fältet i diagram 4:19 innehåller de olika skattningarna av löneökningstakten som blir resultatet av regressionsanalyser baserade på specifikationen ovan. Dessa modellprognoser indikerar att löneökningstakten, i likhet med Riksbankens prognos som visas i den prickade linjen, kommer att stiga de närmaste åren. Historiska samband med enbart det inhemska resursutnyttjandet skulle dock tala för en högre löneökningstakt än i både det ljusblå fältet och i Riksbankens prognos. Den relativt svaga produktivitetstillväxten och det fortsatt låga resursutnyttjandet i euroområdet bidrar till att förklara varför löneökningarna väntas bli dämpade i förhållande till det inhemska konjunkturläget de kommande åren. I skattningarna håller produktivitetstillväxten och resursutnyttjandet i euroområdet tillbaka löneökningarna med ungefär 0,1–0,2 procentenheter vardera de kommande åren.

³⁴ Riksbanken gör inte prognoser för RU-indikatorn och inflationsförväntningarna. I framskrivningen antas de ligga kvar på nuvarande nivå.

³⁵ Ekvationerna är skattade på data för perioden 1998q1–2017q1. För euroområdet används BNP-gap enligt IMF, Europeiska kommissionen och OECD. För Sverige används Riksbankens RU-indikator, arbetslöshetsgap och sysselsättningsgap.

³⁶ Eftersom konjunkturläget i Sverige och euroområdet är nära korrelerade skulle det kunna påverka skattningen av koefficienterna i ekvationerna. I det här fallet är dock inte korrelationen så pass hög att det påverkar skattningen på ett märkbart sätt.

Löner utöver centralt avtalade löner

Givet att de nyligen tecknade avtalen pekar på en relativt oförändrad löneökningstakt de kommande åren innebär Riksbankens löneprognos att löner utöver centrala avtal gradvis väntas öka snabbare (se diagram 4:15). Historiskt har brist på arbetskraft, låga avtalade löneökningar och högre inflation medfört att löner utöver avtal har ökat något snabbare.³⁷ Löner utöver avtal beror på flera faktorer. Den lokala lönebildningen påverkar dels via förhandlingar mellan arbetsgivaren och det lokala facket eller den enskilda arbetstagaren, dels via individuella överenskommelser vid nyanställningar. Den uppmätta lönen utöver avtal påverkas även av förändringar i arbetskraftens sammansättning.³⁸ Internationellt har det förts fram att sammansättningsförändringar har hållit tillbaka löneutvecklingen.³⁹ I Sverige har löner utöver avtal utvecklats svagt de allra senaste åren (se diagram 4:15). Samtidigt har löneökningstakten bland personer som varit anställda på samma företag med samma befattning varit högre än den genomsnittliga löneutvecklingen.⁴⁰ Det indikerar att löner utöver avtal kan ha hållits tillbaka av förändringar i arbetskraftens sammansättning, vilket även skulle kunna påverka utvecklingen framöver. Utvecklingen kan också ha påverkats av tidigare nämnda förändringar på arbetsmarknaden.

Kostnadstrycket relativt normalt de kommande åren

Kopplingen från löner till inflation går framförallt via arbetskostnaderna per producerad enhet, vilket innebär att även en dämpad löneutveckling kan vara inflationsdrivande om produktivitetstillväxten samtidigt är svag. I Riksbankens prognos utvecklas både löner och produktivitet svagare än historiskt. Arbetskostnaderna per producerad enhet väntas däremot stiga i linje med historiskt genomsnitt och bidrar därmed till stigande inflation. Både bedömningen av produktivitetstillväxten och löneutvecklingen är dock förknippad med osäkerhet. En svagare produktivitetstillväxt eller högre löneökningstakt skulle medföra ett större kostnadstryck och vice versa.

Måttliga löneökningar väntas men osäker prognos

Riksbanken har tagit intryck av de faktorer som diskuteras i denna fördjupning och huvudscenariot för löneutvecklingen ligger därför i det lägre spannet av modellprognoserna i diagram 4:19. Det är möjligt att effekterna av dessa faktorer är ännu större. Samtidigt talar historiska samband med konjunkturläget för en starkare löneutveckling än i Riksbankens prognos de kommande åren. Det finns således både uppåt- och nedåtrisker i prognosen.

³⁷ Se fördjupning i "Arbetsmarknadsekonomisk rapport Tudelningar på arbetsmarknaden", Arbetsmarknadsekonomiska rådet, 2017.

³⁸ De totala löneökningarna mäts som skillnaden i genomsnittslön mellan två tidpunkter. Om t.ex. personal med en i genomsnitt hög lön byts ut mot personal med en i genomsnitt låg lön mellan två tidpunkter kommer det att påverka utvecklingstalen.

³⁹ Se till exempel "Inflation Report February 2016", Bank of England.

⁴⁰ Avser löneutvecklingen 2015, se bland annat "Avtalsrörelsen och lönebildningen 2016", Medlingsinstitutet.